

Tine Damsholt, professor i europæisk etnologi, ph.d., er ansat på Københavns Universitet, Saxo-instituttet. Hun har publiceret om nationale og patriotiske diskurser i 17-1800-tallets Danmark og nye politiske ritualer i Vesten baseret på kulturhistorie og etnografi og med fokus på subjektivitet, materialitet, følelser, køn og krop. Hendes nuværende forskning undersøger hverdagslivets temporaliteter og hvordan pandemien og andre kriser transformerer de måder vi praktiserer fortider, nutider og fremtider.

Keywords: Fremtidspraktisering, temporalitet, hverdagsliv, mikro-utopi, fremtidsregimer

”VI SNAKKER OM ALLE DE TING VI SKAL LAVE, NÅR DET HELE FORHÅBENTLIG SLUTTER”

Hverdagslivets fremtidspraktiseringer under en krise

I hverdagen sameksisterer flere former for fremtid, der må forhandles, og denne artikel belyser nogle af de forskellige måder, hvorpå man engagerer sig i og søger at drage omsorg for en endnu ukendt fremtid, hvad enten den er individuel eller kollektiv i en nærmere eller fjernere tidshorison. Mere konkret undersøger artiklen, hvordan pandemien som kollektiv samfundskrise dels destabiliserede velkendte måder at planlægge og have forventninger til fremtiden, dels affødte nye affektivt ambivalente artikuleringer af både dystopier og utopier, og dels hvordan frygt og håb for fremtiden kunne omsættes og håndteres i fremtidspraktiseringer i hverdagslivets skala.

"Corona-tiden 2020. En mærkelig, men afgrænset periode i mit liv? Afslutningen på alt det vi kender? Springbrættet til en ny begyndelse?"¹

Således stillede en pensioneret kvinde under den første Covid-19-nedlukning retoriske spørgsmål til, hvordan pandemien skulle forstås i relation til fremtiden: Ville den være en begrænset undtagelsestilstand? For altid ændre det samfund og den hverdag, man var vant til? Eller åbne fremtiden for forandring til noget nyt og bedre? Det var i foråret 2020 umuligt at forudse – og er det vel stadig. Under alle omstændigheder er fremtiden ikke, hvad den har været.² Den globale klimakrise destabiliserer en fjerne fremtid og kalder på akut indsats og en forståelse af, at fremtiden er NU!, og Covid-19-pandemien og især de involverede nedlukninger og restriktioner på forsamlingssteder destabiliserede den nærmere fremtid, idet man ikke engang kunne tage næste måned eller halvår for givet. Pandemien gav anledning til umiddelbare dystopier men også til utopier om en lysere fremtid med øget samvær, fællesskab og en større omsorg for klodens natur. Endelig har krigen i Ukraine og Gaza medført optrapning af trusselsbilleder og kriseberedskab, hvilket har bidraget yderligere til en destabilisering af vores forventning om, at den nære fremtid først og fremmest vil ligne den hverdag vi kender.

Hverdagslivet er gennemsyret af mange tidsligheder eller temporaliteter. Den nutidige situation er fyldt med allehånde hensyn og behov for akut handling med henblik på her-og-nu og dagen i morgen. Dertil kommer spor fra fortiden i vaner og traditioner, af historisk producerede betingelser og erfaringer, der kan aktiveres når relevant. Hverdagslivet er også præget af forventninger om og forhåbninger til fremtiden eller frygt og bekymring for samme. Hverdagslivet er ofte det 'sted', hvor vi kan omsætte vores omsorg og bekymring for egen og andres fremtid i konkrete handlinger, der rækker ud over her-og-nu og dagen og vejen – eller omvendt afstå fra at tage ansvar for fjernere fremtider, fordi vi ikke synes, det nytter noget eller har mere end nok at se til med andre akutte hensyn.

I hverdagen sameksisterer flere former for fremtid, der må forhandles, og nærværende artikel om hverdagslivets fremtidspraktiseringer angår de forskellige måder, hvorpå vi bevidst, materielt eller artikuleret engagerer os i og søger at drage omsorg for en for os endnu ukendt og ikke-planbar fremtid, hvad enten den er individuel eller kollektiv i en nærmere eller fjernere tidshorisont og måske endda så fjern, at den rækker ud over vores egen livsforventning. Mere konkret undersøger jeg i artiklen, hvordan pandemien som kollektiv samfundskrise kunne omsættes og håndteres i fremtidspraktiseringer i hverdagslivets skala.

1 Titel på en fil indsendt af en kvinde f. 1946 til Nationalmuseets undersøgelse i 2020: Dage med Corona, (NEU nr. 563).

2 Artiklen er en viderebearbejdning af min tiltrædelsesforelæsning med titlen 'Fremtidens Etnologi' 2. december 2022.

Fremtider i flertal

Teoretisk bygger analysen af hverdagslivets fremtid som flertydig på en performativ forståelse af, at tid er karakteriseret ved at være ubestemmelig og ikke til at definere endeligt. I stedet for at forkaste den lineære tid som utilstrækkelig, foreslås det, at man i kulturelle analyser komplementerer kronologisk tid med en flerhed af temporaliteter, der oftest vil optræde samtidigt, konfliktende og sammenfiltrede.³ Pointen om sameksistens af flere tider genfindes også i nyere historieteori og historiografi, hvor tid og tidslighed ikke betragtes som entydige, og hvor fortid, nutid og fremtid med inspiration fra bl.a. begrebshistorikeren Reinhardt Koselleck ikke analyseres som adskilte men i stedet som relationelle fænomener udfoldet på distinkte måder.⁴ Tidsligheder og herunder fremtider må derfor undersøges som kvalitativt forskellige alt afhængigt af, hvordan de opleves, artikuleres, ordnes, sekvenseres, forventes, planlægges, materialiseres – kort sagt *praktiseres*.⁵ En performativ undersøgelse af tidspraktisering vil således lægge vægt på både det diskursive og materielle; på hvordan hverdagslivets flerhed af tider både artikuleres sprogligt og materialiseres i praksis.

Man kan indvende, at *alt*, hvad vi gør, er praktisering af fremtid, for som historiske væsner har alt, hvad vi gør indflydelse på fremtiden, ligesom vores nutid er formet af fortidens handlinger. Dertil kommer det almene forhold ved praksisbegrebet, at praksis rummer både en kausal (årsag-virknings-) relation og en teleologisk (mål-middel-) relation, der gensidigt forudsætter hinanden.⁶ Den teleologiske eller målrettede dimension af praksis er altid fremtidsrettet, idet intentionerne bag vores handlinger er rettet mod deres forventede effekt i fremtiden – ofte blot den meget nære fremtid, dvs. det næste øjeblik. Vi lever således altid fremtidsorienteret, idet fremtiden er impliceret i enhver hverdagshandling, ligesom dagligdagen er rammen for praktiseringer af mikro-utopier eller dystopier på nutidens betingelser.⁷

Rebecca Bryant & Daniel Knight tematiserer således i *The Anthropology of Future* (2019) og i et fænomenologisk perspektiv en række orienteringer (forventning, spekulation, muligheder, håb og skæbne), der på hver deres måde former, hvordan fremtiden praktiseres i nutiden. Bryant og Knights empiriske materiale er fra områder med krig, konflikt eller dyb økonomisk krise, hvor almindelige forventninger til fremtiden bryder sammen, så den må genovervejes eller genopfindes. Deres overordnede og mere alment relevante pointe er imidlertid, at vi kan undersøge, hvordan fremtiden forventes, opleves, håbes og spekuleres på – dvs. *leves og gøres* – i hverdagens mikropraksis.

3 Barad 2017, s. 60.

4 Se Koselleck 2004 og fx Olsen 2012; Jordheim 2014, 2022.

5 Damsholt 2020, 2024.

6 Indenfor etnologien formuleret af Thomas Højrup 1995.

7 Cook 2018.

Sociologen Guiliana Mandich har tilsvarende foreslået, at vi kvalificerer forskellige regimer for engagement med fremtiden i hverdagen, og foreslår: 1) det velkendte regime, hvor vi tager fremtiden for givet, 2) planlægningsregimet, hvor fremtiden er noget, der kan regnes på, 3) udforskningsregimet, hvor fremtiden opleves som et eventyr, og 4) regimet, hvor fremtiden anvendes til at retfærdiggøre vores handlinger.⁸ Det centrale er hendes pointe om flerheden af fremtidspraktiseringer, der sam eksisterer i hverdagslivet, hvor de nogle gange står i et anstrengt forhold til hinanden, må forhandles eller ligefrem støder sammen.⁹ Nær fremtid og umiddelbar nutid kan konkurrere med fjerne fremtider, der rækker ud over ens egen levetid, ligesom individuelle og kollektive fremtider må forhandles. I disse forhandlinger aktiveres de emotionelle eller affektive dimensioner ved tid, der ellers fortrinsvis er udforsket i relation til nostalgi og erindringspraksis. Ligesom fortid og nutid er sanselig og kan involvere forskellige stemninger som længsel, rastløshed eller glæde, så er forskellige versioner af fremtiden ofte affektivt ladede.¹⁰

Når vi skal mobiliseres til at handle og drage omsorg for fremtiden, artikuleres det ofte via konkrete og allerede eksisterende følelser som fx ønsket om at passe på sine børn og børnebørn.¹¹ Diskurser og narrativer omkring bæredygtige fremtider involverer også tit nostalgi og længsel efter en enklere levemåde i fortiden i pagt med naturen.¹² I dagligdagen søger mange via bæredygtig adfærd at praktisere det, man kan kalde 'håbets mikro-utopier',¹³ selvom klimaforandringerne filtreres gennem hverdagslivets umiddelbare og mere akutte behov.¹⁴

Etnologen Orvar Löfgren har peget på, at vi lever simultant i fortid, nutid og fremtid; vi er altid 'på vej', og hverdagslivet skubbes frem og tilbage mellem nostalgisk længsel efter fortiden og halvfærdige projekter for en fremtid, der koloniseres af både bekymringer og dagdrømme.¹⁵ Fremtid praktiseres således ofte ambivalent og i det, som Donna Haraway i lyset af den globale økologiske krise kalder 'thick presence': En tyk nutid fuld af såvel fortidige som fremtidige hjem søgelser samt muligheden for nye begyndelser.¹⁶

De nylige pandemi-nedlukninger kan betragtes som et slags 'kulturanalytisk laboratorium' for hverdagens fremtidspraktiseringer, eftersom hvad der ellers var selvfølgelig praksisser, forestillinger og forventninger blev forstyrret og dermed åbne, artikulerede og mulige at undersøge. Baseret på mine igangværende pilotstudier vil

8 Oversat efter: regime of familiarity, of plan, of exploration and of justification, fra Mandich 2020, s. 696.

9 "Different possible narratives of the future coexist in our daily lives in a bumpy, semi-conscious and occasionally tense dialogue with one another" Mandich 2020, s. 698.

10 jf. Ahmed 2014.

11 Kverndokk 2020; Bjærke & Kverndokk 2022.

12 Fx Davies 2010 eller Sjögren 2020.

13 Cooper 2014.

14 Goldstein 2021.

15 Löfgren 2014, s. 94.

16 Haraway 2016, s. 2.

jeg undersøge hverdagslivets fremtidspraktiseringer, dvs. udforske nogle af de nye måder hvorpå fremtiden de seneste fire år er blevet foregribet, artikuleret og materialiseret i hverdagslivet.¹⁷

Analysens empiriske materiale udgøres først og fremmest af 45 'dagbøger' med beskrivelser af en enkelt dag i slutningen af marts skrevet af etnologistuderende og deres underviser som led i et kursus om etnologiske analysestrategier i 2020, 2021, 2022,¹⁸ dvs. under eller lige efter pandemiens nedlukninger af det danske samfund.¹⁹ Udover dagbogsmaterialet indsamlede jeg under pandemien hverdagsbeskrivelser og tegninger: klummer i ugeblade, magasiner og aviser, opslag på instagram og publicerede antologier. Det er et heterogent materiale og på ingen måde repræsentativt. Tyngdepunktet er geografisk i Københavnsområdet og blandt unge mennesker, der arbejdede og studerede hjemmefra under nedlukningerne, men ikke blev alvorligt syge eller hårdt ramt af pandemien, og som er trænede i at beskrive hverdagspraksis.²⁰

De studerendes dagbøger er suppleret med et mindre udvalg (ca. 20) af de mere end 600 besvarelser på Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser (NEU) af 'Dage med Corona' indsendt fra andre alders- og sociale grupper end de studerende.²¹ De udvalgte og her analyserede besvarelser omfatter flere genrer, men kan samlet karak-

17 Pilotstudierne er del af det komparative projekt: "Disrupted Temporalities" finansieret af Riksbankens Jubilæumsfond, der udføres i samarbejde mellem nordiske etnologer. Se: <https://saxoinstitute.ku.dk/research/ethnology/disrupted-temporalities/>.

18 Tak til de 45 kandidatstuderende i europæisk etnologi, Københavns Universitet, der deltog på kurset 'Etnologiske analysestrategier' forår 2020: Aleksander Oliver Moe Schiønnemann, Anne Kjær Tholstrup, Anne Sophie Rasmussen Vermehren, Bendegúz Barna, Cecilie Noël Viet Hilgart, Christian Gybel Jensen, Ditte Maria Juel Jensen, Dorthe Langkilde, Jacob Hellerung Holm, Jeppe Holm Rasmussen, Josephine Bøgen Theilgaard, Katja Toft Welner, Linnea Eisemann de Almeida, Lærke Vang Tams, Mads Jepsen Neupart, Maja Lindholm Kvamm, Maja Lund Hvidtfeldt Mortensen, Mia Eggert Jørgensen, Mette Kirstine Voigt Tinning, Oline Overholdt, Peter Mørck Nielsen, Rasmus Mathiasen, Sidsel Maja Heidemann, and Tobias Bollerup Henriksen; i 2021: Kia Arvedsen Krause Al-Shamaa, Sofie Lehmann Broe, Yolande Rebecca Johansson Glenton, Simone Harboe, Emma Thoftgaard Højland Nielsen, Asta Christensen Otto, Ida Sofie Saxton, Im Sofie Skak, Sif Bavngaard Stormly, André Marcel Saaby, Rebecca Søegaard, og i 2022: Stig Bo Andersen, Mia Portecarrero Andersen, Anne Christine Borup, Anna Bove Eiler, Sofie Amalie Bratholm, Thorbjørn Lund Dieppen, Julie Hansen Foley, Jon Alexander Mangerel, Morten Hoppe Sehested, Natazha Stauning Thomsen, som alle bidrog til denne artikel ved at skrive dagbøger og udforske dem analytisk. Ligeledes tak til de anonyme peer reviewere for relevante kommentarer til det første udkast af denne artikel.

19 Det danske samfund og herunder universitetet var nedlukket både i forårssemesteret 2020 og 2021 og i 2022 afsluttedes den sidste nedlukning til februar lige før semesterstart.

20 Ud over datoen, betegnelsen 'dagbog' og omfanget (1 – 3 sider) blev der ikke givet nogle anvisninger for tema og indhold. Dagbøgerne er skrevet i mange forskellige genrer; fra nøgterne opregninger for aktiviteter med tidsrum til refleksive 'indre monologer' i fortrolighed. Se note 18 for de bidragende etnologistuderende.

21 Tak til NEU/Nationalmuseet for at give mig adgang til at arbejde med den del af besvarelserne, der er udvalgt og pseudonymiseret af den ansvarlige museumsinspektør for NEU, etnolog Anne-Mette Marchen Andersen. Citaterne er baseret på undertegnede afskrifter herfra foretaget i NEU-arkivet og citeret med henvisning til NEU-nummeret. De etnologistuderendes dagbøger blev anonymiseret ved at blive givet et vilkårligt nummer og det er for de citerede dagbøger anvendt sammen med årstal. I citaterne fra såvel NEU-besvarelser som fra de studerendes dagbøger er den originale stavemåde og tegnsætning bevaret.

teriseres som beretninger organiseret som dagbogslignende og fortløbende optegnelser over en måned eller op til et helt år. Mange af både de studerendes dagbøger og NEU-besvarelserne har genremæssigt præg af 'indre monologer', der dog er henvendt til et publikum, idet andre læsere er implicerede. I den forstand er de mere eksplicitte og forklarende end en dagbog, man skriver til sig selv ville være, og mere 'dialogiske' dvs. ræsonnerende og argumenterende overfor en impliceret læser og ind i mellem med moralske pointer og retfærdiggørelser af egne handlinger.²² På basis af dette tekstkorpus vil jeg konkret analysere nogle af de måder, hvorpå flere og ind imellem konkurrerende fremtider blev praktiseret i hverdagslivet under pandemien og dens efterspil.

Undtagelsestilstanden – umiddelbare dystopier og kollektive besværgelser

Den første årgang studerende skrev dagbøger om 25. marts i 2020, blot to uger efter at statsminister Mette Frederiksen erklærede den første nationale nedlukning, hvorfor nutiden primært blev forstået som en undtagelsestilstand, hvor den 'normale' eller velkendte hverdagstid pludselig var stoppet op. Følelsen af at være i undtagelsestilstand gennemsyrrer dagbøgerne og den måde både den nærmere og fjernere fremtid artikuleres og forhandles:

I det hele taget sidder jeg tilbage med mange spørgsmål om hvordan fremtiden kommer til at se ud efter det her. Vil håndspritten ved kassen i supermarkedet blive? Vil skærmen mellem kassemedarbejderen og kunden også blive? Bliver plejehjem omdannet til virussikrede fængsler for de ældre, hvor de kun må se deres venner og familie som bor ude i verden gennem en glasplade? Jeg er sikker på jeg ikke sidder alene med den undren.²³

I dette citat tager fremtidsovervejelserne farve af den aktuelle undtagelsestilstand og frygten for at denne – materialiseret i håndsprit, plastikskærme og isolation – skulle vise sig permanent. Velkendtheds-regimet er brudt sammen, og i stedet er fremtiden blevet møbleret med nutidens nye bekymringer og eksotiske materialiteter. Forskellige velkendte genrer som science fiction eller katastrofefilm var også med til at forme dagbøgernes dystopiske fremtids-artikuleringer:

Var mit liv en halvdårlig post-apokalyptisk katastrofefilm fra slut 00'erne, ville mine tilbageglimt fra de første spor af katastrofen være fra min tur i Netto på

22 Svarende til beretninger og andre former for respons på folkelivsarkivers spørgelister (Asplund Ingemark 2022).

23 Dagbog nr. 23, 2020.

Tomsgårdsvej en times tid efter Mette Fredriksens første pressemeddelelse. Her ville filmen vise, hvordan jeg med undrende øjne betragtede paniske danskere, der opdannede hamstrede lige så mange pakker toiletpapir de kunne bære, mens jeg smågrinende over massehysteriet, betalte for min six-pack Classic inden jeg cyklede hjem til min kæreste. I filmen ville scenen vise en dum, uvidende ung mand, der i løbet af 96 minutter skulle blive så meget klogere. [...] Filmen ville vise et skrækscenarie af elendighed, hvor mennesket krampagtigt kæmper som vilde dyr med hjemmelavede flitsbuer og molotovcocktails om dåsemad og antibiotika. Indtil videre er mine hænder tørre og sprukne af udtværeret håndsprit.²⁴

Plottet i den dystopiske filmversion af fremtiden er tydeligvis baseret på det nedbrud af normalitet og hamstring af toiletpapir, som den studerende observerede samme aften som nedlukningen blev annonceret, og på de katastrofefilm som streaming-tjenesterne tilbød i marts 2020. Ved i filmversionen at fremskrive det umiddelbare nedbrud til sin fulde konsekvens – skrækscenariet – fremmanes et billede af den fremtid, vi *kunne* have mødt. Men denne (endnu) ikke-realiserede fremtid kontrasteres prosaisk med den faktiske nutid i form af de tørre og sprukne hænder, der ikke er velkendte, men materialiserer den mere nænsomt ændrede hverdag. Herved modificeres den faktiske nedlukningstilstand gennem modstillingen til den heldigvis kontrafaktiske version.²⁵ Den version af en kollapsede fremtid, der nemt *kunne* have indfundet sig, men på nedskrivningstidspunktet var foreløbig afblæst, var dermed med til at domesticere nedlukningen og besværgere fremtiden.

Det samme kan siges at gælde den 'røde og grønne kurve' på planchen, som sundhedsministeren fremviste på pressemødet, der annoncerede den første nedlukning af det danske samfund i 2020. Ved at visualisere såvel et rødt og kollapsede som et grønt og belastet, men trods alt levedygtigt sundhedssystem, kontrasteredes den umiddelbare dystopi med et alternativt og lysere scenarie. Håbet er som bekendt lysegrønt, og den grønne kurve kunne fungere som en form for besværgelse af en bedre fremtid.

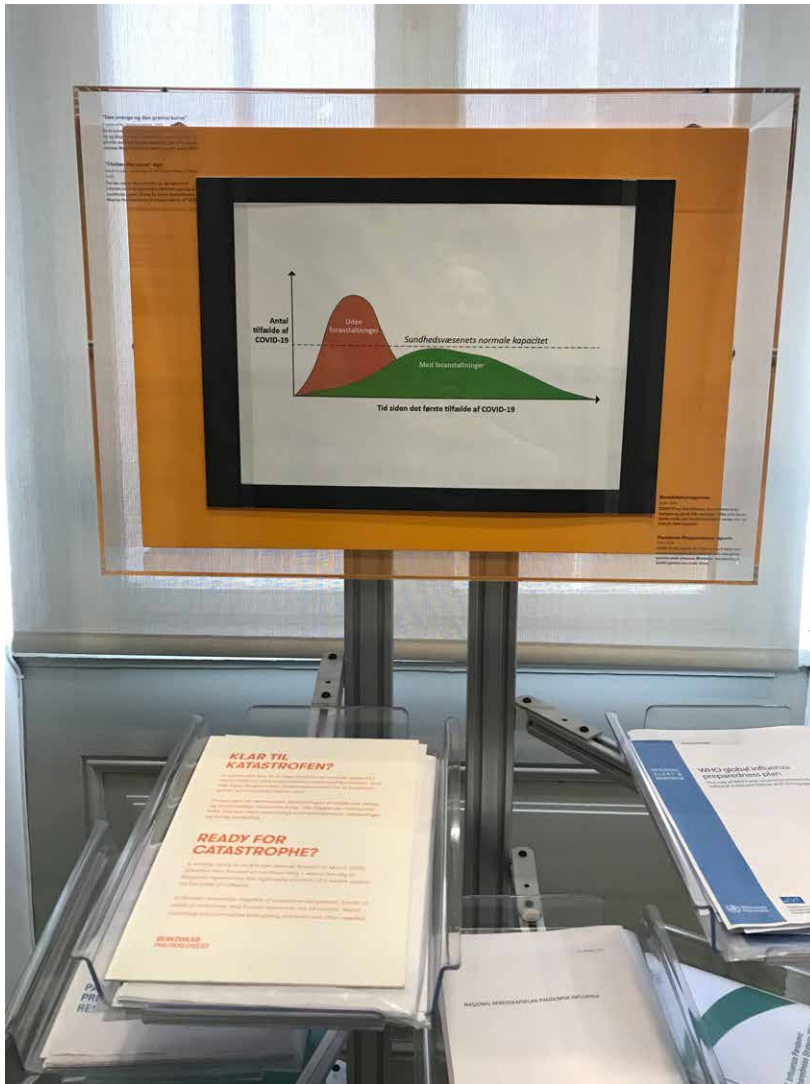
Kollektive fremtidsbesværgelser blev en del af det offentlige rum i foråret 2020, hvor også almindelige borgere opfordredes til at lave skilte med 'Alt bliver godt igen-regnbuer'.²⁶ Ikke alle kunne dog forene denne optimisme på kollektivets vegne med deres individuelle stemning:

Vi opfordres alle til at lave et skilt med ordene: DET BLIVER GODT IGEN og sætte det i vinduet. Det er for børnenes skyld, skriver de, så de små ikke bliver alt for bange og triste. Det er et løfte, jeg ikke kan give. Der er også én, der er begyndt at lægge små videoklip ud af sig selv. Han står og synger gamle viser uden for

²⁴ Dagbog nr. 8, 2020.

²⁵ Modificerings-perspektivet er hentet fra Asdal 2015.

²⁶ Fx indgik fremstilling af regnbuer i BUPLs ideer til aktiviteter med børn under nedlukningen i april 2020 <https://bupl.dk/boern-unge/nyheder/paedagogernes-egne-ideer-50-forslag-til-aktiviteter-udendoers>.

Det truende kollaps, som sundhedsminister Magnus Heunicke's planche med den røde og grønne kurve kom til at materialisere, formede den måde den allernærmeste fremtid og nutid artikuleredes. Den originale planche er nu udstillet på Medicinsk Museion og dermed er dens fremtidspraktisering blevet kulturarv. Foto: forfatteren.

forskellige plejehjem og høster rosende kommentarer og hjerte-emojis. Corona-tenoren, kalder jeg ham og forestiller mig, hvordan de gamle og syge beboere ligger i deres senge under åbne vinduer og tvivler på, om de nåede at blive dus med himlens fugle og skovens grønne træer. Imens står han udenfor med charmeklud og blød hat og håber på, at denne succes kan blive hans længe ventede gennembrud.²⁷

27 Beretning fra kvinde f. 1962, indsendt i novelleformat til Nationalmuseets 'Dage med Corona' (NEU nr. 632).

I citatet støder flere fremtidsversioner sammen, idet opfordringen til den kollektive besværgelse af fremtiden for børnenes skyld støder sammen med forfatterens individuelle fralæggelse af ansvar for fremtiden. Ligeledes betvivles såvel intentionen bag som effekten af den velmenende tenors visesang uden for plejehjemmene. Her kontrasteres fremtidshåbet med beboernes kortere levetid og livsforventninger, ligesom tenorens egen fremtid – håbet om det længe ventede gennembrud – fremhæves som den egentlige baggrund og intention. Individuelle og kollektive fremtider, utopier og dystopier konkurrerer dermed. Senere i beretningen oplever fortælleren at blive transporteret tilbage til barndommen udløst af en længe savnet fysisk berøring hos tandlægen:

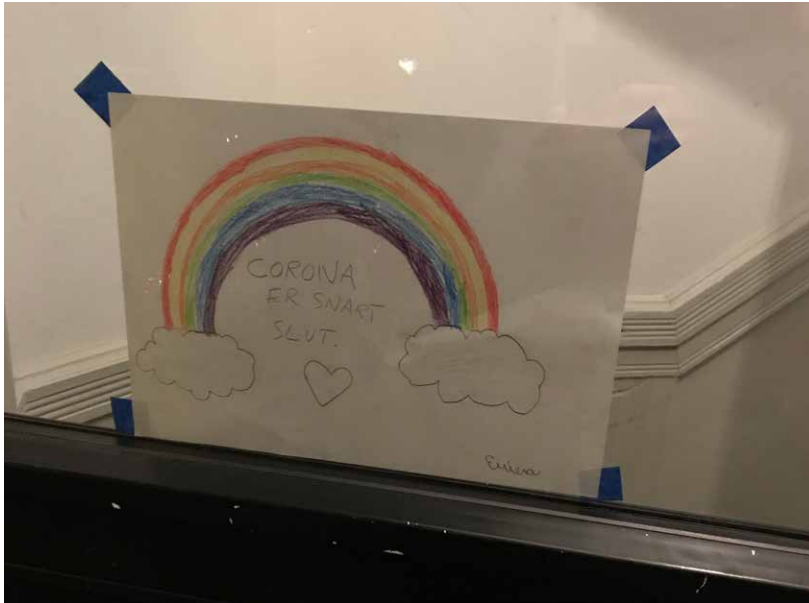
Klinikassistentens hånd hviler på min skulder. Berøringen sender en bølge af varme gennem min krop. Hendes handsker er blå. Hun ser mig i øjnene gennem visiret og får mig til at trække vejret dybere. Tandlægens kinder bevæger sig over masken. Han taler og smiler bag filteret. Jeg nikker og lukker øjnene. Som da jeg var barn i mine forældres seng ligger jeg mellem to kroppe. Imens han arbejder med min bedøvede tand, beslutter jeg mig for, hvilke farver jeg skal bruge til det skilt, jeg skal sætte i vinduet.²⁸

Her transformeres fortællerens forbehold overfor den kollektive fremtidsbesværgelse gennem den momentane indfrielse af 'hudsulten' – en savnet kropslig materialisering af menneskelig socialitet og omsorg. Berøringen og den fysiske nærhed forskyder fortælleren til en fortidig tryghedstilstand i forældrenes seng omsluttet af kroppe, og den affektivt temporale forskydning vækker lyst til at tage vare på andre små børns håb – og måske fortællerens eget håb om en lysere fremtid. Det kollektive afsavn efter fysisk nærvær og berøring spiller også ind i flere af de studerendes dagbøger og fremtidsovervejelser:

Vi snakker om alle de ting vi skal lave når det hele forhåbentlig slutter. Eller hvad vi måske ikke kommer til at lave i år. Ingen af os har fået billetter til Roskilde festival, det er vel held i uheld. Vi snakker om, hvilken effekt vi tror social distancering kommer til at have på danskernes forståelse af intimsfære. Væner vi os til det? Bliver fortovene gjort bredere så vi fortsat kan gå i store buer uden om hinanden? Eller overmander hudsulten os i en sådan grad at vi kommer til at klynge os til hinanden og ikke give slip, selv lang tid efter det hele er slut? Jeg siger at jeg håber på det sidste og byder A godnat.²⁹

28 Beretning fra kvinde f. 1962, indsendt i novelleformat til Nationalmuseets 'Dage med Corona' (NEU nr. 632).

29 Dagbog nr. 3, 2020.

Den kollektive besværgelse om at alt ville blive godt igen fik mange materielle udtryk, men en del anvendte de samme udtryk med en regnbue mellem to skyer. Her på en tegning med teksten: 'Corona er snart slut' ophængt på døren til en andelsforenings trappeopgang på Vesterbro i København. Foto: Forfatteren.

Her sameksisterer flere fremtider på én gang: den nærmere fremtid i det igangværende år og den fjernere fremtid i en ubestemt fremtid 'når det hele forhåbentlig slutter'. Hvorvidt og hvornår denne afslutning på pandemien, kan forventes at indfinde sig, er usikkert, og selv den kommende sommer (2020) bliver artikulert som en utilregnelig periode, hvis muligheder man ikke kunne tage for givet længere. Her er såvel velkendtheds-regimet som planlægnings-regimet kommet til kort,³⁰ og fremtiden fortøner sig i noget, man ikke kan regne med eller på, men kun gisne om og håbe på bliver bedre.

Tilbage til fremtiden eller fortiden som fremtid

Når pandemien blev betragtet som en undtagelsestilstand, gjorde det ikke blot nutiden til en afvigelse, men den nære fortid – tiden lige før pandemien – blev transformeret til en tabt guldalder, hvor man kunne rejse til udlandet, gå til koncerter og kramme sine kære. Fortiden er blevet karakteriseret som et fremmed land,³¹ men pandemien vendte om på forholdet mellem fortid og fremtid, så det nu blev fremtiden, selv den nære fremtid, der fremstod mere fremmed, ukendt og utilgængeligt end

30 Jf. to af regimerne hos Mandich 2020.

31 Berømt for denne formulering er Lowenthal 1985.

vanligt. Et fremmed land hvori både frygt og håb kunne investeres, eller hvorigenem både dystopier og utopier kunne praktiseres på én gang. Den nære fortid fremstod i foråret 2020 for mange nostalgisk og fyldt med engang trivielle handlinger, som mange først i deres fravær værdsatte. Under overskriften *100 ting at glæde sig til* beskrev avisen *Politiken* en række banale hverdagshandlinger som: at give et håndtryk, at røre dørhåndtag, at dele en skål chips ved en reception osv.³² Hvad der nyligt var trivielle hverdagsrutiner, var nu blevet objekter for både nostalgi og fremtidsdrømme. Fremtiden var blevet nostalgisk,³³ den nære fortid var blevet identisk med den ønskede fremtid. I denne nye version af velkendthedsregimet blev fremtiden ikke taget for givet, tværtimod blev en velkendt fremtid artikuleret som et objekt for længsel.

Koselleck har beskrevet, hvordan fremtiden i modernitetens temporalitet ændredes, idet forventningerne til fremtiden blev løsrevet fra fortidens erfaringer. I stedet udfoldedes modernitetens fremtid inden for en forventningshorisont om noget ukendt men bedre; et løfte om en mulig indfrielse af utopier, som man accelererede imod.³⁴ Under pandemien blev modernitetens forestilling om fremtiden – allerede destabiliseret af klimakrisen – vendt på hovedet igen, idet en tilbagevenden til den nære fortid og det kendte erfaringsrum blev geninstalleret som den velkendte utopi, mange ønskede at nærme sig så hurtigt som muligt. Pandemiens regler for socialt samvær kunne dog også få erfaringshorisonten og den nære fortid med kram og håndtryk til at fremstå eksotisk:

*Afspritning og afstand – det er mantraet i disse tider. Man er efterhånden ved at vænne sig så meget til det, at det virker helt underligt når man fx ser en film fra før Corona'en, hvor mange mennesker er tæt sammen, eller når nogen krammer hinanden. Gad vide om vi på et tidspunkt kommer tilbage til normalen. Nogle tror det for altid er slut med at give håndtryk. Hvem ved?*³⁵

Selvom de kropslige omgangsformer på film fremstår eksotiske i citatet, udgør de dog stadig en fortidig normalitet, man forestiller sig det er muligt at vende tilbage til i fremtiden. At fremtiden er ambivalent og formet af nutiden er selvfølgelig ikke noget nyt. Fremtiden har siden oplysningstiden været medium for samtidskritik og fremstillinger af såvel dystopiske som utopiske samfund.³⁶ Imidlertid synes det nye ved forestillingerne om en fremtid efter pandemien at være, at den helt almindelige grå 'leverpostejshverdag' indgik som et positivt scenarie, idet mange blot ønskede at komme tilbage til denne som artikuleret i en klumme i *ALT for damerne* i juni 2020:

32 Tillægget *I byen*, 7. april 2020.

33 Damsholt 2020, tilsvarende perspektiver på en pandemisk fremtid findes hos Chakrabarty 2021.

34 Koselleck 2004; Olsen 2012.

35 Beretning fra kvinde f. 1946, indsendt til Nationalmuseets 'Dage med Corona' (NEU nr. 563)

36 Levitas 2013.

[...] jeg tror, at rigtig mange, inklusiv mig selv, mest har bidt sammen og ventet på, at det værste gik så meget over, at vi igen kunne opføre os, som vi plejede. Præcis som vi gjorde efter oliekrisen, aids, finanskrisen og alt muligt andet. Vi vil altid så gerne forbedres, være mere ordentlige, men så driver den værste fare over. Vi får skuldrene ned og er, som vi er. Det bliver almindeligt igen. Jeg har længtes. Efter kedelig kødsovs i kurven, kø til kassen og krævende kuverter. [...] Du ved, hverdag.³⁷

I citatet aflyses forestillingen om fremtiden som noget bedre, hvor vi indfrier utopier. I stedet fremstår den almindelige hverdag fra den meget nære fortid i 2019 som identisk med det gode liv, man ønskede at fortsætte. Det fremsatte ønske, om at vende tilbage til en taget-for-givet fremtid inden for det Mandich kalder velkendtheds-regimet, stod ikke alene. Den da 90-årig forfatter Nils Barfod formulerede det således i et interview i foråret 2021 under den anden nedlukning: *"det må gerne snart blive gammeldags hverdag igen"*.³⁸

At længes efter en fremtid, som man håber, vil være identisk med den sædvanlige men nu tabte nutid, kan også ses som udtryk for en forstærkning af den 'præsentisme', som historikeren Francois Hartog har hævdet, udgør vores nuværende historicitetsregime. En præsentisme, hvor den umiddelbare nutid er privilegeret og har bredt sig ud over både fortid og fremtid, idet nutiden fabrikere såvel den fortid som den fremtid, den behøver.³⁹ Det var dog ikke alle, der var parate til at forlade undtagelsestilstandens skærpede hensyn, da det danske samfund i maj 2020 påbegyndte en genåbning. Her udtrykt af en kvinde i risikogruppe:

Ved den efterfølgende debat, både i medierne og blandt borgerne, deler befolkningen sig i to lager [lejre red.]: for den ene del går det alt for stærkt og man vil gerne fastholde mere præcis i de allerede godt udbredte regler, for den anden del kan det ikke gå stærkt nok med at få en helt normal hverdag tilbage med alt åbnet op.⁴⁰

Den nærmeste fremtid og især timingen af den kom til debat. Ideen om, at den kendte hverdagsnutid straks ville gen-indfinde sig, blev hos nogle udtrykt som en frygt for, at vi netop blot skulle vende tilbage til det velkendte regime uden varig effekt for fremtiden. Nogle stillede sig ligefrem kritiske overfor forestillingen om en tilbagevenden til fortiden som ønskværdig:

37 Caruana 2020.

38 Stjernfelt 2021.

39 Hartog 2015.

40 Beretning fra kvinde f. 1959, indsendt til Nationalmuseets 'Dage med Corona' (NEU nr. 379).

Søndag 12. april:

Tiden efter coronaen er der nu mange, der reflekterer over. For første gang i nyere tid har vi mødt en usynlig fjende, vi ikke kan styre og som ingen har en løsning på, hvordan vi får bekæmpet. Biologi ude af kontrol er aldrig godt. Det giver mange det første møde med dødsangst, hvilket er handlingslammende, hvis ikke man prøver at forestille sig andre muligheder. Det er der desværre mange yngre, der har svært ved. Tilbagevenden til tiden før coronakrisen er jo ikke nødvendigvis det eneste håbefulde scenarie. Forhåbentlig formår politikerne at se fremad og se nye veje, hvor imødegåelse af klimaudfordringerne indgår. Det er nødvendigt snart at begynde at melde forhåbninger ud og ikke bare frygt.⁴¹

I citatet fremhæves pandemien som en anledning til at tænke nyt og bedre for fremtiden i relation til andre kriser og særligt klimaforandringerne. Pandemien bliver dermed det springbræt til en ny begyndelse, som artiklens indledende citat også foreslår. Fortiden er i citatet ikke en guldalder, men i stedet et skræmmebillede på en tilstand, hvor klimakrisen ikke adresseres. Den samme forståelse finder man også hos flere yngre mennesker, hvor pandemiens nedlukninger synes at have genereret en ny og mere åben fremtidsforståelse, eftersom det politiske system under pandemien demonstrerede, at vores hverdag kan ændres gennemgribende med et enkelt pressemøde. Det fik mange til at tænke over, hvorfor man ikke med samme målrettede indsats satte ind overfor klimaforandringer, racisme, sexismen og alle mulige andre områder med behov for social transformation.⁴²

En fremtid, der var identisk med tiden før pandemien, blev både investeret med håb og frygt, men af nogle betragtet som en umulighed:

Returning to 'normality' will be as strange as leaving it behind was. Going to the cinema will be possible again, but it will be a different experience: we will always, if only latently, remember how life suddenly altered dramatically, and know how quickly and unexpectedly it could change again.⁴³

I dette publicerede essay, reflekterer en sociologistuderende ved Københavns Universitet over umuligheden i at vende tilbage til en normaltilstand, eftersom erfaringen med at normaliteten er skrøbelig og lynhurtigt kan forandres er irreversibel. Så selv om man skulle ønske at vende tilbage til tiden før pandemien, så kunne den aldrig

41 Dagbog for april 2020 – 2021 for mand f. 1950, indsendt til Nationalmuseets 'Dage med Corona' (NEU nr. 589) .

42 Se fx Dahl Nielsen & Bøgh Løkkegaard 2020.

43 Prytz 2020, s. 195. Oversat: At vende tilbage til 'normaliteten' vil blive lige så mærkeligt, som det var at forlade den. Det vil blive muligt at gå i biografen igen, men det vil blive en anden oplevelse: vi vil altid, om end kun latent, huske hvordan livet pludselig ændredes dramatisk, og vide hvor hurtigt og uventet det kan skifte igen.

På denne cykelanhænger-poster fra Folkets Klimamarch afholdt i København november 2021 er en dystopisk fremtid materialiseret i en grådende statsminister, der øjensynligt ikke har skredet ind over for den globale opvarmning på samme effektive måde som over for pandemien mens tid var og nu er oversvømmet. Foto: Forfatteren.

blive taget for givet på samme måde. En forandret fremtid var blevet et grundvilkår og velkendtheds-regimet dermed permanent kollapsede.

Materialisering af fremtiden – at tage forskud på en ny og bedre fremtid

Hvor mange i dagbøger og beretninger reflekterede over mulige fremtidsscenerier, prøvede nogle også at materialisere en ønsket fremtid gennem at fremstille noget: *"Jeg strikker en sommertop, så jeg har noget at se frem til"* skrev en studerende. At strikke til en kommende årstid er at fremmane fremtiden – at materialisere, at den om lidt vil indfinde sig. De sociale medier – og ikke mindst *Instagram* – eksploderede under pandemien i strikkeopskrifter og -projekter under hashtags som #nevernot-knitting, #knittingtogetherappart og i digitale knit-alongs, der bortset fra manglen på ledsagende historiefortælling ikke lod de jyske hedeboendrs bindestuer i 1700-tallet meget efter.⁴⁴ Hverdagspraksisser er ikke blot orienteret mod fremtiden, de *skaber*

44 Bindestuerne er bl.a. beskrevet hos Blicher 1795/1978.

også fremtid. For nogle kunne det at købe ting til fremtiden ses som eksempler på en sådan strategi:

På trods af at jeg ikke længere online shopper, så formår jeg nærmest at formøble de fleste af mine penge på madvarer; for at dulme udlængslen. Jeg pålagde mig selv efter sidste nedlukning et shoppeforbud efter flere overdrevne forsøg med onlineshopping af sommerkjoler (til de rejser som jeg snart skal på igen), skønhedsprodukter (til den makeup jeg skal have på når vi snart skal feste igen) og ustyrlige mængder af altanplanter (som kompensation for bedrøvelsen, når jeg kommer i tanke om, at snart nok ikke er lige om lidt).⁴⁵

Her fungerer den materialiserede fremtid som en smagsprøve på en ønsket fremtids sociale aktiviteter. I marts 2021, hvor denne dagbog blev skrevet, havde de studerende længst erfaret, at tidens almindelige kronologiske forløb var blevet destabiliseret, og den snarlige fremtid ikke nødvendigvis var så snarlig endda. De affektive investeringer af længsel efter rejser og fester og en normal tidsorden omsættes i citatet i en materiel fremmaning af en på én gang nær og fjern fremtid. Som Rebecca Coleman har formuleret det, *komplicerer en affektiv tidslighed den almindelige lineære temporalitet, så fremtiden ikke bare er noget fjernt og adskilt fra nutiden og fortiden, men er i lige så høj grad oplevet og sanset 'i' og som nutiden.*⁴⁶ Med materielle genstande søger vi at tyvstarte en ønsket fremtid, der kan sanses i nutiden.

Klimakrisens tidsligheder og herunder argumentet om, at fremtiden er et 'nu-og her', der kalder på handling, er også et tema, der dukker op i de studerendes dagbøger og med øget kraft i foråret 2022, hvor pandemien ikke længere tog al opmærksomheden. I de 'efter-pandemiske' dagbøger praktiseres omsorg for en klima- og plastikforurenings-truet fremtid implicit gennem fravalg af klimabelastende fødevarer, forsøg på at reducere brug af det allestedsnærværende plastik, sortering af affald mm. Sådanne forsøg på at drage omsorg for naturen i hverdagens mikroskala kunne angå (altan)planter og mindre dyr som bier:

Jeg planter en potte med "Blomstermix, humlebier og bier". Godt nok sner det, så på den måde virker det lidt fjollet. [...] At lave potten nu er måske også en lidt stædig insisteren på at foråret altså faktisk er på vej, selvom det sner. På pakken står der at frøene må plantes direkte i jorden fra april og det er det jo i overmorgen. Det er en ting vi har gjort før i kollektivet, fordi vi ved, at det med mad til bierne er vigtigt for deres overlevelse. En del fra kollektivet går meget op i biodiversitet og gør ofte opmærksomme på hvilke arter af insekter, fugle, dyr mm. der har været

45 Dagbog nr. 12, 2021. Understregninger i originalen.

46 "... an affective temporality complicates or confuses linear temporality, so that the future is not (only or so much) a distinct and/or far off temporality, separate to the present (and past), but is (also) experienced and felt "in" and as the present" (Coleman 2017, s. 3).

forbi altanen. Det er egentlig en rar bevidsthed, det er en omsorg for andre end mennesker.⁴⁷

Her foregribes eller tyvstartes en nærmere og grønnere kollektiv fremtid i form af et forår med blomster og summende bier. De insektvenlige blomster er en måde at tage forskud på en mere symbiotisk relation mellem mennesker og vores medskabninger – en fremtid med det Haraway ville kalde 'companion Species' i en 'tyk nutid',⁴⁸ praktiseres her i altanens begrænsede hverdagsutopi. På den måde kollapses en ønsket fremtid på den store skala ind i nutidens lille og nære skala. I de studerendes hverdagslige omstændigheder må forskellige hensyn til både nærmere og fjernere fremtider imidlertid også forhandles:

Efter aftensmaden smører jeg madpakke til i morgen. Jeg putter den i en plasticpose. Jeg kunne godt tænkte mig at finde et alternativt til plastikposen, men jeg ved ikke helt hvad det skal være. Ofte bliver tingene så fedtede i tasken, hvis de ikke er i en plasticpose. Plastikposen er meget nem.⁴⁹

I dette citat udfordres omsorgen for en fjernere fremtid udtrykt i ønsket om at anvende mindre plastik af omsorgen for den meget nære fremtid udtrykt i ønsket om at undgå et fedtet taskeindhold. Australiske Gay Hawkins har argumenteret for, at forståelsen af plastik som et 'engangsmateriale' på trods af dets varighed, ja, næsten evighed i forhold til nedbrydning, har forbundet dette materiale med en form for 'præsenterisme'. Det er der knap nok, før det er smidt ud, og dermed bliver varigheden usynlig. Selvom vi er blevet klar over plastiks destruktive egenskaber i forhold til fremtidens miljø, så har vi svært ved at klare os uden pga. dets praktiske egenskaber i nutiden.⁵⁰ En lignende ambivalens udtrykkes i forhold til affaldssortering:

Jeg går ud i køkkenet og laver en Nespresso. Jeg får dårlig samvittighed, hver gang jeg bruger en af de små kapsler og tænker, at det egentlig er fjollet, at jeg ikke bare brygger almindelig filter eller stempel. Den lille metalkapsel, som pludselig fylder meget i skraldet og som jeg ikke aner, hvordan skal sorteres. Jeg kigger over på vores tredelte skraldespand. Ved siden af står kompostspanden, som er det eneste af mit skrald jeg faktisk nyder at tømme. Det føles cirkulært og godt, at der ud af min mad kommer jord, som jeg så bruger i min have. Mens resten af skraldet bliver kørt væk i store tunge lastbiler.⁵¹

47 Dagbog nr. 4, 2022.

48 jf. Haraway 2016.

49 Dagbog nr. 2, 2022.

50 Hawkins 2018.

51 Dagbog nr. 12, 2022.

I dette citat er der tydelig forskel på de affektive ladninger af de forskellige typer af fremtid, som affaldet materialiserer. Det organiske affald er 'cirkulært og godt', idet det indgår i en cyklisk tilbagevenden til jorden i haven, dvs. til naturen i sin varige men også nære og domesticerede form. Sorteringen af organisk affald er dermed en måde at drage omsorg for såvel den nære fremtid som den fjernere på én gang. Anderledes er det med restaffaldet og det langsomt nedbrydelige og næsten evige metal, der køres væk, og dermed 'eksporteres' fra den nære fremtid og hverdagens temporale horisont.

En bedre, grønnere og mere cirkulær fremtid tager i dagbøgerne først og fremmest håndgribelig og materiel form i nutiden gennem affaldssortering. At sortere affald er for mange en måde at praktisere det, Cooper kalder 'håbets mikro-utopier'.⁵² Ved at praktisere små lommer af fx grøn omstilling eller cirkulære sammenhænge, kan man i nuets hverdagsliv etablere 'smagsprøver' på en beboelig fremtid.⁵³ Dermed forstærkes håbet om forandringer, der rækker ud over individets begrænsede rammer og råderum.

I flere dagbøger nævnes det som problematisk, ja ligefrem ubehageligt, bare at smide det organiske i restaffalds-spanden eksempelvis pga. manglende faciliteter for at sortere. Det affektive ubehag versus følelsen af at gøre noget rigtigt synes at hænge snævert sammen med at kunne 'gøre hvad man kan' inden for en overskuelig horisont af egen husholdning. Denne afgrænsede mikro-utopi forudsætter dog den offentlige facilitering af affaldets videre skæbne. Hverdagens mikro-skala kan dermed også understrege det dilemma, mange oplever mellem den ønskede rækkevidde af deres omsorg for fremtiden og den konkrete effekt af deres individuelle handlinger i forhold til kollektivet, samfundet og den globale skala. Afgrænsningen af et mikro-utopia til egen affaldssortering fungerer derfor ikke altid som en tilfredsstillende fremtidshorisont at operere i:

Jeg sorterer affald løbende, siden det giver det mindste besvær, men somme tider er det lidt arbitrært om jeg putter plastik i plastik-spanden eller restaffaldet. Jeg har hørt at langt størstedelen af plastik ikke bliver genbrugt, men fragtet udenlands i stedet, hvilket virker deprimerende. Endnu en ting jeg ved jeg burde læse op på, men aldrig rigtig får gjort noget ved, så jeg lever bare med usikkerheden.⁵⁴

Her forårsager usikkerheden om affaldets videre fremtid et kollaps i den lineære og kausale sammenhæng mellem sortering af plastik-affald og omsorg for jordens fremtid, der er forudsætningen for at målsætningen om at sortere giver mening. Hvis ikke den kausale relation, der sikrer den ønskede virkning af ens handlinger, er intakt, så bliver affaldssortering som fremtidspraktisering vilkårlig og arbitrær – og dermed

52 Cooper 2014.

53 Bryant & Knight 2019, s. 196.

54 Dagbog nr. 6, 2022.

affektivt ambivalent. Fremtiden undslipper planlægningsregimet, som noget der kan regnes med og regnes på og som noget, der kan anvendes til at retfærdiggøre ens handlinger.⁵⁵

Fremtiden aflyst – individuelle og kollektive fremtider i krise

Fremtiden er tydeligvis ikke længere, hvad den har været, og både i dagbøger og beretninger gives der udtryk for frustrationer over, at man ikke kan være sikker på hvorvidt, hvornår eller hvordan fremtiden indfinder sig:

Man bliver så træt af at tale om tal, kurver, prognoser, regler, samfundssind, smittekæder og ansvar... Jeg vil bare gerne ud og danse igen. Spille håndbold-kamp og give high-five til mine holdkammerater. Shit, det savner jeg. Jeg savner at kunne se frem til ting. Til at kunne arrangere en sommerhus-weekend med venner. At vide der venter en koncert, biftur, højskolehygge, håndboldstævne, madklub, drinks og dans, fødselsdage... Lige nu er alt suspenderet. Vi kan ikke planlægge noget, og derfor er de der små godbidder af samvær og gode ting også væk.⁵⁶

At kunne planlægge fremtiden, er at trække den ind i nutiden og tage forskud på den og dermed skabe porøsitet i grænsen mellem nu og senere.⁵⁷ Når alt er suspenderet som i citatet, så umuliggøres denne ellers almindelige manøvre, og fremtidens synes uden for rækkevidde – ja, slet og ret aflyst. I ovenstående citat er det en individuel fremtid inden for planlægningsregimet, der er aflyst, men også ikke-planbare kollektive fremtider synes i krisetiden at være blevet uoverskuelige at håndtere:

Jeg trænger til at grine. Jeg trænger til at kunne læne mig tilbage i gode venners lag og få et godt grin. Glemme alle verdens problemer og more mig. Coronakrisen, voldsomme raceuroligheder i USA, en stjerne psykopatisk og uforudsigelig præsident, økonomisk krise, en flygtningekrise (som nyhedsmedierne næsten har glemt), en klimakrise. Der er mere end rigeligt at være bekymret og bange for, men for at kunne forblive et handledygtigt menneske behøver jeg indimellem at kunne mærke at livet også er dejligt.⁵⁸

I dette udsagn understreges det, at pandemien ikke står alene, men tværtimod sammenfiltres med en lang række samtidige kriser, der gensidigt forstærker hinanden.

55 Jf. Mandichs regimer 2020, s. 696.

56 Beretning fra kvinde f. 1983 indsendt til Nationalmuseets 'Dage med Corona' (NEU nr. 567)

57 Bryant & Knight 2019, s. 193.

58 Beretning fra kvinde f. 1946, indsendt til Nationalmuseets 'Dage med Corona' (NEU nr. 559)

At opleve sig selv som et handledygtigt menneske forudsætter både enkle eller forudsigelige kausale strukturer og et affektivt frirum fra krisestemningen. I foråret 2022, hvor Ukraine blev invaderet af Rusland, forstærkedes fornemmelsen af krisetidens selvfordobling og en yderligere destabilisering af fremtiden i det hele taget:

Jeg hørte en nyhedspodcast, der primært handlede om krigen i Ukraine medens jeg vaskede op. [...] Uanset hvordan man ser på det, er det svært rigtig at føle, at vi er kommet ud af 2020... alle år siden føles meget trættende, og lige som vi får bugt med en ting, kommer en ny stor international krise.⁵⁹

Pandemien og krigen i Ukraine flyder i citatet sammen i én enkelt krise indlejret i året 2020. Et kriseår, som vi aldrig rigtig har forladt, men er taget som gidsler i – næsten parallelt til Solvej Balles prisbelønnede roman *Om udregning af rumfang I-V*, hvor hovedpersonen Tara Selter oplever at være fanget i en stadig gentagelse af 18. november. Når den fremadskridende tid stopper, eller gentages i et uafbrudt loop, så undslipper fremtiden os, og vi er fanget i en evig nutid. I dagbogen er den pandemiske undtagelsestilstand heller ikke stoppet, men transformeret til et hverdagsliv i fastfrosset krisetilstand, som ikke kan undslippes. Og de bedre fremtider, man ønsker at drage omsorg for, er uden for rækkevidde.

Fremtiden er blevet et ustabil objekt. Den ser ikke ud som den plejede, og virkningerne af hverdagslivets individuelle fremtidspraktiseringer kan ikke længere tages for givet. De risikerer at miste mening i lyset af de altoverskyggende kollektive kriser. Følelsen af panik eller apati (alt efter temperament og vilkår) kan nemt indtræffe, og individuelle løsninger batter ikke rigtigt, skønt markedet af tilbud vokser. Dette paradoks fremstilles overbevisende i Nikoline Werdelins tegneserie af Nina, der hos en terapeut siger: *"Jeg er bange for hvad der sker i Ukraine, jeg er bange for eskalering og atomkrig, jeg er bange for borgerkrig i USA, for hvad der sker efter at en tredjedel af Pakistan blev oversvømmet og for alle de andre følger af klimaforandringerne..."*, hvortil terapeuten svarer: *"Lad os begynde med nogle åndedrætsøvelser"*.⁶⁰ Nina frygter allehånde sameksisterende, krisefyldte fremtider, der nok er geografisk fjerne, men kollektive og globale. De globale krisers skala clasher imidlertid med den begrænsede løsningshorisont terapeuten tilbyder, der blot er en praktisering af individets mulige omsorg for sin egen umiddelbare og allernærmeste fremtid. Individuelle kriser og kollektive fremtider kan dog også sameksistere i mere håbefulde sammenfiltringer som her i foråret 2020:

Nymånen kom frem og vi så den første stjerne på himlen, som i virkeligheden er Venus, som barnet lærte at kende for et par dage siden, da vi ligeledes sad og kig-

59 Dagbog nr. 6, 2022.

60 Citeret efter #nikoline.werdelin opslag 10. november 2022 på Instagram (nu Meta).

gede på stjernehimlen, som er helt enormt smuk herude, hvor mørket er et tungt tæppe, og himlen er overstrøet med de klareste stjerner, stjerneåger, planeter og galakser. Barnet spurgte om man kunne bo på Venus og vi snakkede lidt om planeterne. Om is og gas. Om mennesker og dyr og træer. Om liv. Jeg følte mig glad og taknemmelig for at leve her, lige nu, midt i al dagligdagens kaos, på trods af livs- og corona-krise. Jeg håber vi og alle vores nærmeste får lov til at være her lidt endnu. Og at vi sammen kan passe lidt bedre på hinanden og Verden herfra.⁶¹

I citatet sammenfiltres mange forskellige og simultane tider og fremtider; planeternes kosmiske tid, den pandemiske krisetid, en individuel fremtid i relation til livs-krise, det gode familiesamværs kvalitetstid. Dertil kommer barnets fremtid, der både er individuel og samtidig kollektiv, idet barnet både er konkret og (som så ofte i klimakrisens diskurser) symboliserer livets skrøbelige endelighed og en håbefuld og levedygtig fremtid for alle. Alle disse tidsligheder med forskellig rytme og udstrækning og forskellige fremtider med tilhørende ambivalente stemninger afstemmes momentant i et 'lige nu', hvor krisestemningen for en stund opløses i et organisk sammenhængende verdensalt af mennesker, dyr, stjerner og planeter.

Den momentane samtidighed synes at indeholde både den klassiske græske forståelse af Kronos og Kairos. Kronos er den kronologiske tid, mens Kairos er det gunstige øjeblik, nuet, der rummer muligheder og fremtiden, der åbner sig.⁶² På én gang udfoldes citatets 'her-og-nu' i hverdagens umiddelbare og begrænsede tidslige ramme i en global og altomspændende totalitet uden for tid og i et gunstigt øjeblik fyldt med løftet om en bedre fremtid.

Jane Bennett argumenterer i sin bog: *The enchantment of Modern Life* (2001) for en genopdagelse af fortryllelsen i nutidens hverdagsliv. Oplevelsen af fortryllelse kan ifølge Bennet opstå i den umiddelbare sanselig oplevelse, det uventede møde eller øjeblikket af aktivt og affektivt engagement med naturens vidundere. Fortryllelse rummer både den umiddelbare kropslige nydelse og den sære lidt uhyggelige følelse af at blive forstyrret eller overrasket. Den overordnede effekt af fortryllelsen, er en stemning af fylde, overflod, åbning og betænksomhed i relation til det ikke menneskelige – at blive genopladet med en affektiv tilknytning til verden (s. 5). I citatet ser det ud til, at den pandemiske destabilisering af en hverdag, man ellers tog for givet, også kunne give anledning til en gen-fortryllelse. At sidde under nattehimmels stjernedækkede tæppe giver i hvert fald her anledning til en følelse af forbundethed mellem planeter, mennesker, planter og dyr – og mellem den individuelle fremtid og den store, universelle og kollektive.

I citatet opløses dystopien momentant i utopi og håb eller måske snarere i en heterotopi. Hvor utopier omhandler uvirkelige steder, er heterotopier ifølge Michel

61 Dagbog nr. 14, 2020.

62 Delahaye 2016; Hartog 2021.

Foucault virkelige steder, hvor utopier udspilles effektivt, og som rummer en simultan *flertydighed* og *flertidighed*. Som eksempel på 'heterokronier' giver Foucault museet, der indeholder objekter fra forskellige perioder og stilarter og er 'et sted for alle tider, der samtidigt er uden for tid'.⁶³ En tilsvarende flertidighed og affektiv flertydighed artikuleres i citatet, hvor fremtiden opløses i en simultanitet af alle tider på én gang, på ét sted.

Afslutningen på alt det vi kender eller springbrættet til en ny begyndelse?

Som artiklens analyser har vist, sameksisterer flere former for fremtid i hverdagslivet, hvor man gennem materielle og diskursive fremtidspraktiseringer engagerer sig i og søger at drage omsorg for en endnu ukendt og ikke-planbar fremtid, hvad enten den er individuel eller kollektiv, i en nærmere eller fjernere tidshorizont. Som kollektiv samfundskrise måtte pandemien også omsættes og håndteres i fremtidspraktiseringer i hverdagslivets skala og i forhandling med andre samtidige kriser. Forventningerne til fremtiden blev under pandemien destabiliserede, og det formede og former stadig de måder, hvorpå fremtiden kan praktiseres meningsfuldt i hverdagslivet.

Hvis man anvender Mandichs fire fremtidsregimer som en karakteristik af, hvordan fremtiden oftest praktiseredes før pandemien,⁶⁴ så må man konkludere, at de alle blev mere eller mindre destabiliserede i det undersøgte materiale. Planlægningsregimet for fremtiden blev under pandemien midlertidigt aflyst, idet man ikke kunne regne hverken med eller på selv den nærmeste fremtids sociale arrangementer. Velkendhedsregimet, hvor fremtiden tages for givet, kollapsede hurtigt, men en ny version af velkendhedsregimet opstod, hvor fremtiden ganske vist ikke blev taget for givet, men hvor en velkendt fremtid, man *kunne* tage for givet, blev artikuleret som et objekt for længsel. Udforskningsregimet, hvor fremtiden opleves som et spændende eventyr, fremstår som fraværende i de behandlede dagbøger og beretninger. Af de før-pandemiske fremtidsregimer er det kun retfærdiggørelsesregimet, der optræder mest uberørt i det empiriske materiale, men det i destabiliserede versioner, hvor effekten af nutidens handlinger fortabte sig i en uafklaret fremtid.

I stedet for de tidligere fremtidsversioner artikuleredes nye affektive temporale dimensioner. Kollapset af de hjemmевante og taget-for-givne fremtidsversioner fremstår som en affektivt sammensat oplevelse, der ikke blot gav anledning til frustrationer, men også længsel efter at vende tilbage til den nære fortid og 'den gode gamle hverdag' så hurtigt som muligt. Nogle ville helst glemme undtagelsestilstanden og vende tilbage til den velkendte fortid også kaldet 'normaliteten'; til kødsovs i gryderne

63 Heterotopi-begrebet udfoldes især i artiklen *Des espace autres* fra 1967 (Foucault 1967/1984/2000).

64 Mandich 2020.

og grå 'leverpostejshverdag'. Dette ønske om at udsætte og aflyse en forandret fremtid var alligevel med til at destabilisere den tilsyneladende velkendte og lineære temporalitet, og nogle fokuserede på den temporale destabilisering og ønskede en nær fremtid, hvor man kunne regne med den lineære tid; med at snart faktisk *var* snart. Atter andre frygtede netop, at man efter pandemien ville vende tilbage til det velkendte regime uden at gribe muligheden for at gøre noget ved andre kriser og især klimakrisen. Her fremstod velkendtheds-regimet som et skræmmebillede fremfor et objekt for længsel, mens pandemiens radikale rystelse af alt det taget-for-givne og velkendte gav håb om at fremtiden faktisk kunne omskabes.

Aflysningen af den velkendte fremtid blev dermed også anledning til en mere åben fremtidsforståelse, hvor fremtiden dog ikke optrådte som et allerede givet positivt eventyr, men i stedet som formbar og plastisk. I den forstand optræder fremtiden i flere dagbøger og beretninger i det, man kunne kalde et 'besværgelses-regime'. Besværgelserne kunne være sproglige, idet kontrafaktiske dystopier kunne modificere den faktiske undtagelsestilstand. Pandemiens krisestemning tillod også, at man kunne træde ind i alternative forestillede fremtider – "into the elsewhere and elsewhen"⁶⁵ – og dermed især artikulere utopiske fremtider med håb om mere socialitet eller mere omsorg for planetens og naturens fremtid. Dermed fungerede fremtiden også som en kritisk kommentar til nutiden og den nære fortid.

De alternative fremtider var imidlertid ikke kun forestillede, idet flere forsøgte at udleve alternative fremtider gennem små mikro-utopier i hverdagslivet såsom plantning af insektvenlige blomster, affaldssortering og reduktion af plastik. Disse mikro-utopier praktiserede på én gang nær og fjern fremtid og nutid, og var både rettede mod det større, globale og mere-end-menneskelige kollektiv og tilfredsstillende for det enkelte handlende individ. I udvalgte situationer og øjeblikke kunne pandemiens krise også opleves som en gen-fortryllelse af hverdagslivets nu-og-her, idet heterotopier af simultan flertydighed og flertidighed kunne praktiseres konkret – om end kun momentant.

Uanset præferencerne og uanset om man rettede sit håb mod en tilbagevenden til den nære fortid og det velkendte eller mod en ny og bedre fremtid, der synes nærmere i lyset af pandemiens rystelse af velkendtheds-regimet, så var det et gennemgående træk i det analyserede materiale, at fremtiden både blev sprogligt artikuleret og materialiseret – praktiseret i hverdagslivets lille skala. I den forstand fremstod fremtiden ikke blot som noget, man bekymrer sig om, men som noget man skaber på nutidens betingelser, idet man praktiserer fremtid og nutid (og ind imellem fortid) på én gang. Hvis vi vender tilbage til de retoriske spørgsmål i artiklens begyndelse, så må vi konkludere, at pandemien først og fremmest blev en 'mærkelig, men afgrænset periode' i manges liv. Selvom dødeligheden var høj, og de almindelige regimer for fremtiden blev destabiliserede, så blev pandemien ikke 'afslutningen på alt det vi kender'. Vi har

65 Bryant & Knight 2019, s. 201.

dog stadig til gode at se, om det blev 'springbrættet til en ny begyndelse'. I hvert fald synes fremtiden nu mere skrøbelig men også mere åben for formning, end den var før.

Referencer

- Ahmed, Sara 2014: "Not in the Mood". *New Formations: A Journal of Culture, Theory, Politics*, 82.
- Asdal, Kristin 2015: "What is the issue? The transformative capacity of documents". *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 16:1.
- Asplund Ingemark, Camilla 2022: "Framtidens former. Hur genrer formar förståelsen av en klimaförändrad framtid i folkloristiska frågelistsvar". *Tidsskrift for kulturforskning*, vol. 21, nr. 1.
- Balle, Solvej 2020 – 2023: *Om udregning af rumfang I – V*. Pelagraf.
- Barad, Karen 2017: "Troubling Time/s and Ecologies of Nothingness: Re-turning, Re-membering, and Facing the Incalculable." *New Formations: A Journal of Culture, Theory, Politics* 92.
- Bennett, Jane 2010: *Vibrant Matter. A Political Ecology of Things*. Duke University press.
- Bjærke, Marit Ruge & Kverndokk, Kyrre 2022: *Fremtiden er nå: Klimaendringens tider*. Scandinavian Academic Press.
- Blicher, Nils 1978 (1795): *Topographie over Vium Præstekald 1795*, Genoptrykt i Blicherselskabets festskrift til Poul Skadhauge. Herning: Blicher-Selskabet, 1978.
- Bryant, Rebecca & Knight, Daniel 2019: *The Anthropology of Future*. Cambridge University Press.
- Caruana, Stephanie 2020: "Kan vi få en ny manuskriptforfatter?" *ALT for damerne*, nr. 26, juni.
- Chakrabarty, Dipesh 2021: "The cronopolitics of the Anthropocene: The pandemic and our sense of time". *Contributions to Indian Sociology* 55, no. 3.
- Coleman, Rebecca 2017: "A sensory sociology of the future: Affect, hope and inventive Methodologies". *Sociological Review*, 65(3).
- Cook, Julia Anne 2018: "Hope, Utopia, and Everyday Life: Some Recent Developments." *Utopian Studies*, vol. 29, no. 3.
- Cooper, Davina 2014: *Everyday Utopias. The conceptual Life of Promising Spaces*. Duke University Press.
- Dahl Nielsen, Olivia og Bøgh Løkkegaard, Emil 2020: "Essay på social afstand". Kristian Engberg (red.): *Coronatanker. Studenterperspektiver fra en lockdown*. Forlaget 21.34.
- Damsholt, Tine 2020: "Times of Corona. Investigating the Temporalities of Everyday Life during Lockdown". *Ethnologia Europaea* 50 (2).

- Damsholt, Tine 2024: "Stopped inside time – re-ordering everyday pandemic temporalities". *Narrative Cultures*, vol.1, no.1.
- Davies, Jeremy 2010: "Sustainable nostalgia". *Memory Studies*, 3(3).
- Delahaye, Ezra 2016: "About chronos and kairos. On Agamben's interpretation of Pauline temporality through Heidegger". *International Journal of Philosophy and Theology*, 77:3.
- Foucault, Michel 2000 (1967/1984): Des espaces autres. Hétérotopies/ Different spaces. *Michel Foucault. Aesthetics. Essential Works of Foucault 1954-1984*, vol 2. Penguin.
- Goldstein, Diana 2021: "Where is global warming when you need it?': the role of immediacy in vernacular constructions of climate change". Kyrre Kverndokk, Marit Ruge Bjærke og Anne Eriksen (red.): *Climate Change Temporalities. Explorations in Vernacular, Popular, and Scientific Discourse*. Routledge, London, and New York.
- Haraway, Donna 2016: *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chtulucene*. Duke University Press.
- Hartog, Francois 2021: "CHRONOS, KAIROS, KRISIS: The Genesis of Western Time". *History & Theory*, 60, no. 3.
- Hartog, François 2015: *Regimes of historicity: presentism and experiences of time*. New York: Columbia University Press.
- Hawkins, Gay 2018: "Plastic and Presentism: The Time of Disposability". *Journal of Contemporary Archaeology* 5.1.
- Højrup, Thomas 1995: *Omkring Livsformsanalysens udvikling*. Museum Tusulanum.
- Jordheim, Helge 2014: "Introduction: Multiple Times and the Work of Synchronization". *History and Theory* 53, December.
- Jordheim, Helge 2022: "Natural Histories for the Anthropocene: Koselleck's Theories and the Possibility of a History of Lifetimes". *History and Theory* 61, no.3.
- Koselleck, Reinhart 2004: *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Columbia University Press.
- Kverndokk, Kyrre 2020: "Talking about your Generation: "Our Children" as a trope in Climate Change Discourse". *Ethnologia Europaea*, 50 (1).
- Levitas, Ruth 2013: *Utopia as Method: the imaginary reconstruction of society*. Palgrave Macmillan.
- Lowenthal, David 1985: *The past is a Foreign Country*. Cambridge University Press.
- Löfgren, Orvar 2014: "The Black Box of Everyday Life: Entanglements of Stuff, Affects and Activities". *Cultural Analysis* 2014, vol. 13.
- Mandich, Giuliana 2020: "Modes of engagement with the future in everyday life." *Time & Society*, vol. 29, Issue 3.
- Olsen, Niklas 2012: *History in the plural: an introduction to Reinhart Koselleck*. Berghan Books.

Politiken: "100 ting at glæde sig til". Tillægget: *I byen*, 7. april 2020.

Prytz, Lucas Daniel Saenz (2020): "Uden titel". Kristian Engberg (red.): *Coronatanker. Studenterperspektiver fra en lockdown*. Forlaget 21.34.

Sjögren, Hanna 2020: "Longing for the Past: An analysis of Discursive Formations in the Greta Thunberg Message". *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research*.

Stjernfelt, Fredrik 2021: "Last man standing". Interview med Niels Barfod. *Weekendavisen* nr. 16 april 2021.

Websteder:

<https://bupl.dk/boern-unge/nyheder/paedagogernes-egne-ideer-50-forslag-til-aktiviteter-udendoers> (besøgt august 2024)

#nikoline.werdelin på Instagram (besøgt november 2022)

English Summary

"We talk about all the things we want to do when all this has hopefully passed" – Everyday future practising during a crisis.

Time and future are not unequivocal phenomena across cultures and epochs. Instead, time is indeterminate, and as time cannot be observed directly, it must be analysed in terms of how it is anticipated, articulated, materialised, cared for – in short practised within temporalities in the plural. The paper investigates the different modes of discursive and material engagement with the future and how they became destabilised by analysing diaries and narratives written during the pandemic situation in Denmark 2020, where the otherwise taken-for-granted practising of everyday futures became destabilized. The affective temporality of being in a state of exception confused linear temporality, and dystopian as well as a utopian version of the future co-existed. Some longed for a future, which they hoped would be just like the usual but now lost present. Ambivalent anticipations for the future became entangled with the co-present crises of war and climate change, which made the future seem to be out of reach. However, micro-utopias of hope could also be practiced on the everyday scale and re-enchantment arise. Everyday futures can no longer be taken for granted, and past and present as well as future appear to have been transformed into fragile objects – at least temporarily.